

УДК 159.9 (075.8)

Г. В. Католик

ІННОВАЦІЙНИЙ ОНТОГЕНЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗУМІННЯ РОЗВИТКУ Я-КОНЦЕПЦІЇ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

Розглянуто різноманітні підходи до формування Я-концепції, запропоновано авторську модель формування Я-концепції дитячого психотерапевта в контексті онтогенетичного підходу та освітнього професійного простору.

Ключові слова: Я-концепція, професійна Я-концепція, пренатальна самість, постнатальна самість, ідентичність, онтогенез.

Рассмотрены различные подходы к формированию Я-концепции, предложена авторская модель формирования Я-концепции детского психотерапевта в контексте онтогенетического подхода и учебного профессионального пространства.

Ключевые слова: Я-концепция, профессиональная Я-концепция, пренатальная самость, постнатальная самость, идентичность, онтогенез.

This article discus various approaches to the formation of self-concept and proposes the author's model of self-concept of children's therapist in the context of ontogenetic approach and professional educational space.

Keywords: self-concept, professional self-concept, prenatal self, postnatal self, identity, ontogenesis.

Постановка проблеми. Фундаментальні та радикальні зміни, що відбуваються в сучасному соціокультурному середовищі, зумовлюють зростання інтересу вчених та практиків до проблеми успішної, конструктивної й ефективної самореалізації психологів, яка не можлива без процесу становлення професійної Я-концепції.

Починаючи з дев'яностих років минулого століття, формувалися соціально-історичні процеси, що мають певний вплив на розвиток особистості психолога та становлення його про-

фесійних структур. Центром уваги дослідників цієї проблеми стали професійно важливі якості психолога (О. Ф. Бондаренко, М. В. Молоканов, В. Г. Панок, Н. І. Пов'якель, О. С. Романова, Н. В. Пророк, Н. В. Чепелева, О. В. Швачко та ін.). Прийнято вказувати на взаємозв'язок психографічних та професіографічних структур у контексті становлення професійної Я-концепції практичного психолога, однак зміст цього зв'язку розкривається на рівні пошуку особистісних рис і якостей психолога, які сприяють ефективності психокорекції (емпатійність, толерантність, автентичність, рефлексивність тощо). Проблема полягає в тому, що наявна освітня модель не враховує інтрапсихічних механізмів, які лише частково продукують такі якості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками простежують зміщення дослідницького інтересу від розробки, опису нормативних моделей особистості та діяльності фахівця до вивчення професійної свідомості та самосвідомості такого суб'єкта діяльності (О. Ю. Артем'єва, М. Й. Боришевський, Т. М. Буякус, М. Ю. Варбан, Н. О. Кучеровська, Д. О. Леонтьєв, Л. М. Мігіна, Н. І. Пов'якель, Д. В. Ронзін, О. Є. Сапогова, Ю. М. Швалб, Н. Ф. Шевченко). У багатьох дослідженнях вказується думка про те, що основним компонентом формування Я-концепції фахівців є створення умов для розвитку та гармонізації особистості спеціаліста (І. В. Вачков, І. В. Дубровіна, М. А. Єгорова, Ф. З. Кабіров, О. А. Мальцева, Є. І. Рогов, С. Я. Ромашина, Є. Є. Сапігова, Є. А. Спиркін, Є. Д. Соколова, Є. В. Шарапановская та ін.).

Отже, актуальність проблеми, яку ми досліджуємо, визначено такою низкою причин:

1. Трансформаційними соціокультурними змінами: пережитими воєнними подіями, економічним станом, збіднінням населення, міграційними процесами. Ці трансформації висувають особливі вимоги до особистості психолога, яка пов'язана з активним динамічним формуванням професійної Я-концепції. А саме:

- з безперервним особистісним і соціальним самовизначенням, що є адекватним існуючій реальності;
- з трансформацією соціальної та особистісної ідентичності практичного психолога ;
- з утвердженням таких характеристик, як самоцінність, самовизначення, самоствалення, самореалізація.

2. Потребою в систематизації та узагальненні існуючих у психології підходів і концепцій розвитку професійної Я-концепції практичного психолога.

3. Вимогами практики, що виявляється в необхідності постійної професіоналізації Я-концепції практичного психолога в умовах плінних соціокультурних змін.

Таким чином, важливість та актуальність порушеної проблеми, недостатня її наукова розробка, відсутність відповідного концептуального підходу свідчать не лише про важливість та необхідність подальших досліджень формування професійної Я-концепції практичного психолога, але і своєрідність та специфіку площини формування цього феномену, який визначається типом особистісного розвитку психологічного знання, що зумовлює систему освітнього простору та формування професійної Я-концепції практикуючого психолога. Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури засвідчує, що у прямій постановці проблема формування професійної Я-концепції практичних психологів у системі післядипломної спеціальної освіти не була розроблена, хоча саме вона є головним вузлом, де зосереджено розбіжності між практикою підготовки фахівця та його конкретною професійною діяльністю [11].

Узагальнення теоретичних підходів в історичному та сучасному контекстах до визначення Я-концепції дає підстави стверджувати про багатоаспектність та мультидисциплінарність вивчення самого поняття.

Інноваційними підходами в сучасній психології є:

– генетико-моделюючий (С. Д. Максименко, В. В. Клименко, А. В. Толстоухов та ін.), де витоком особистості загалом у тому числі її Я-концепції є потреба, як енергетично-інформаційна сутнісна якість, що забезпечує експансію життя в онто- і філогенезі. Ознаками Я-концепції слід уважати, по-перше, віднесеність до якогось задалегідь визначеного масштабу, критерію, зразка, еталону; по-друге, – наступність, тобто обумовленість розвитку Я-концепції попередніми стадіями розвитку; по-третє, цілісність, коли система розвивається загалом; по-четверте, універсальність розвитку потенцій Я-концепції, які є самоціллю;

– психоаналітичний (А. Вертман, Е. Еріксон, Н. Ф. Каліна, О. О. Крутікова, А. В. Маричева, Дж. Марсія, З. Фройд та ін.), де увага фокусується на процесі організації життєвого досвіду індивідуального Я протягом онтогенезу, як внутрішня, самостворюю-

ча і динамічна структура, що забезпечує відчуття цілісності, безперервності й тотожності особистості і пов'язується з наявністю в людини чіткого самовизначення, що включає вибір цілей, цінностей і переконань;

– інтеракційний (Е. Гоффман, Р. Дженкінс, Дж. Мід, Р. Фогельсон, Ю. Хабермас, Б. Шефер, Б. Шлейдер та ін.), де досліджуваний феномен постає в якості результату соціальної інтеракції та як здатність людини сприймати свою поведінку і життя як пов'язане єдине ціле;

– когнітивний (Г. Брейкуелл, Г. Теджфел, Дж. Тернер, М. Яромовіц та ін.), що передбачає аналіз динаміки особистісного і соціального аспектів у контексті їх актуалізації, та трактує Я-концепцію як когнітивну систему, що виконує роль регулятора поведінки у відповідних умовах;

– наративний (К. Джерджен, А. Гідденс, Л. Хагендорн, Л. Хадди, Н. В. Чепелева та ін.), де Я-концепцію розглядають як історію, обумовлену контекстом взаємодії, що характеризується певним сюжетом, персонажами, головною метою;

– трансперсональний (С. Гроф, К. Гроф, А. Минделл, Н. Сабрин, Б. Якель та ін.), у якому увага фокусована на глибинних аспектах психіки, проникнення в ці аспекти пов'язане з розширенням самототожності та ідентичності. При цьому переживання безпосереднього Я можуть стосуватися архитипічних образів, перинатального і трансперсонального рівнів психіки, що перебувають за межами звичної Я-концепції;

– структурно-динамічний (Е. П. Белинська, М. Й. Боришевський, Ж. П. Вірна, Т. В. Говорун, О. Є. Гуменюк, В. Л. Зливков, О. М. Кікінеджи, Н. Л. Іванова, К. В. Коростеліна, Т. М. Румянцева, В. М. Павленко, В. В. Столін, А. В. Фурман, Л. Б. Шнейдер та ін.), де Я-концепція трактується як відповідність образу Я, його життєвому втіленню, як динамічна система, що розвивається нелінійно протягом життя людини, має складну структуру та передбачає усвідомлення й оцінювання особистістю своєї приналежності до соціальної групи;

– інтегративний (В. В. Козлов, У. Уілберг). Цей напрям передбачає інтеграцію різноманітних позицій, пов'язаних з усіма перерахованими підходами й виходить із постулату інтегративної методології – «принципу багатомірності істини». Така позиція найкраще підходить для вивчення проблеми Я-концепції – у якій

присутні як особистісні так і соціальні, а також глибинні аспекти, при цьому жоден із них не може розглядатися як домінуючий або переважаючий, а всі однаково мають право на існування.

Отже, неоднозначність у підходах щодо визначення феномена Я-концепції зумовлена не тільки методологічною позицією авторів, а й розбіжностями в розумінні дефініції «Я-концепція». Однозначного тлумачення цього феномена в сучасній психології нема, що цілком природно на тлі розмаїття теорій і підходів, характерних для сучасного стану розвитку науки, з одного боку, і наявності складної інтегральної природи досліджуваного явища – з іншого.

Тому на основі систематизації даних теоретичного аналізу досліджуваної проблеми зазначимо, що під Я-концепцією більшість дослідників розуміють складний феномен: багатопланову психічну реальність, що включає різні рівні свідомості, індивідуальні основи, колективні основи, онтогенетичні основи, соціальні основи, самореферентність (Е. Еріксон, О. Є. Гуменюк, С. Д. Максименко, У. Уілберг та ін.).

Багатогранністю та неоднозначністю відрізняються також теоретико-емпіричні дослідження Я-концепції. Таким чином, можна зробити висновок, що на сьогодні не існує єдиного розуміння самого терміну «Я-концепція».

Можна виділити принаймні п'ять тенденцій:

1. Ототожнення понять «Самість» («Я», «Селф») та «Я-концепція». У цьому випадку Я-концепцію розглядають як інтрапсихічну структуру, що формується у процесі інтерналізації, при якій усі Я-репрезентації (і «хороші», і «погані») інтегровані в цільне Я. Така тенденція властива насамперед психоаналітичному напрямі, у якому підкреслено несвідомий характер цієї структури (Дж. Мід, О. Кернберг, К. Г. Юнг та ін.).

2. Ототожнення понять «Я-концепція» та «ідентичність». Тут ідентичність розглядають як певну когнітивну систему, що виконує роль регуляції поведінки в певних умовах. Підхід характерний для когнітивного напрямку (Дж. Тернер, Г. Тайфель та ін.).

3. Ототожнення понять «Я-концепція» та «Я-образ». Продуктом діяльності самосвідомості є «Я-концепція» чи «Я-образ». Тлумачення понять «Я-образ» та «Я-концепція» носять синонімічний характер і вважається змістовно неможливим їх відокремлення (Х. Ремшмідт, І. С. Кон, Ф. Райс та ін.).

4. «Я-концепція» як почуття, переживання безперервності й цілісності свого існування в часі й просторі. Визнання цієї totoжності навколишніми «значимими іншими». Таке розуміння властиве як для психоаналітичного (Е. Еріксон, Г. Когут, З. Фройд та ін.), так і для інтеракціоністського підходу (Е. Гофман, Б. Шефер та ін.).

5. «Я-концепцію» визначають як асоціативну сітку певних оцінок власного образу, що містить усі асоціації між образом Я і набором атрибутів, за допомогою яких він може бути описаний (Айзендорф, Г. Банзе, Мюке, Р. МакКрас, П. Коста та ін.).

Аналізуючи основні підходи до вивчення структурних компонентів Я-концепції особистості, можна виявити дві суперечливі тенденції. Одна з них розглядає Я-концепцію як єдину структуру, що поєднує різні елементи: засвоєні ролі, зразки ідентифікацій, ментальні та поведінкові стратегії, норми, цінності. Ряд учених (Г. Брейкуелл, Н. В. Дмитрієва, В. Л. Зливков, Н. Л. Іванова, К. В. Коростеліна А. В. Сергеева та ін.) вважають, що існує нерівнозначність елементів Я-концепції й їхніх взаємозв'язків, причому така структура змінюється в часі, тобто має певні ступені змінності, що забезпечує можливість її подальшого розвитку, переструктурування необхідного для адаптації в нових умовах.

У межах іншого напрямку (Н. В. Антонова, Р. Бернс, К. Джерджен, М. Р. Гінзбург, М. В. Заковоротна, Т. В. Румянцева, Т. В. Трандіна, О. В. Ядов та ін.) структуру Я-концепції розглядають як поєднання різних уявлень про себе, емоційних оцінок, поведінкових патернів, цінностей, що актуалізуються залежно від ситуації. Це поєднання носить характер сукупності елементів іноді протилежних один одному. Ця структура являє собою тимчасові поєднання, комбінації різних елементів, що дозволяють особистості відповідати ситуаціям, що змінюються, тобто адаптовуватись. Суть розходжень у цих структурах полягає тільки у способах їхнього зв'язку і взаємовідношень [1; 2; 10; 11; 12; 13]. У науковій літературі також є безліч авторських трактувань структури Я-концепції, а саме за змістовою ознакою: переконання про себе, емоційне ставлення до цих переконань, відповідна реакція, яка виражається в поведінці (Р. Бернс); за формою уявлень про себе, диференційованій за сферою проявів: соціальне Я, духовне Я, фізичне Я, особисте Я, моральне Я, сімейне Я; за часовою ознакою: Я в минулому, Я в теперішньому, Я в майбутньому (У. Джемс, К. Роджерс, М. Різенберг) [1; 2; 4; 5; 11].

Оскільки ми розуміємо, що головним професійним інструментом психолога-практика є зміст його Я-концепції, то формування його професійної Я-концепції має полягати в психотерапевтичному та психокорекційному опрацюванні образів його інтрапсихічного простору і наступній професійній рефлексії. Таким чином, ми виходимо з того, що професійна Я-концепція бачиться нами як опрацьована і професійно відрефлексована особистісна Я-концепція. Остання своєю чергою являє собою інтеріоризовані частки різних інтерперсональних взаємодій, що екстеріоризуються у вигляді сукупності уявлень людини про себе і становлять зміст її самопрезентації.

Метою нашого дослідження є теоретично дослідити динамічні аспекти розвитку Я-концепції практичного психолога в онтогенетичному контексті, представити комплексний підхід до розуміння Я-концепції та її функцій у життєдіяльності особистості та запропонувати (модель) трактування динаміки формування Я-концепції в онтогенетичному ракурсі. На основі цієї моделі збудований освітній простір, що дає можливість оволодіння практичними психологами певною системою регресивних та рефлексивних психотехнік та набором теоретичних знань та практичних навиків, що формують їх професійну Я-концепцію.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі синтезу різних підходів до розуміння Я-концепції та її структурних компонентів нами було побудовано інтегративну модель Я-концепції у статичному аспекті, сконструйовано авторську психодіагностичну батарею її дослідження (СЕДНОР+). Також виокремлено чотири основні складові структури Я-концепції: когнітивну, що відображає уявлення людини про себе та основні характеристики її самосприйняття, емоційну як сукупність оцінкових характеристик своєї особистості та пов'язаних із ними переживань, ціннісно-орієнтовану, чи спонтанно-духовну, і вчинково-креативну, тобто поведінкову. Їх покладено в основу розуміння формувального впливу на професійну Я-концепцію практичного психолога.

Основним підґрунтям нашої моделі стала концепція генетико-моделюючого розвитку особистості академіка С. Д. Максименка, висвітленій у праці «Гене́за існування особистості», у якій позиціонуються такі принципи:

- 1) принцип аналізу та синтезу;
- 2) принцип єдності біологічного та соціального;

- 3) принцип креативності;
- 4) принцип рефлексивного релятивізму;
- 5) принцип єдності експериментальної та генетичної ліній розвитку [1; 2; 6; 7; 10; 13].

Таким чином, побудована нами модель динаміки формування Я-концепції в онтогенезі є результатом комплексного аналізу та узагальнення різних наукових підходів до розуміння передумов цього формування. Серед таких підходів також – концепція самої як архетип цілісної особистості (К. Юнг) чи як уявлення людини про себе, яке виникає на основі минулого і теперішнього досвіду та очікувань майбутнього (К. Роджерс). Передумовою формування Я-концепції виділено також пошук суспільних зв'язків, наявність іншого та взаємодії з ним як фактора виникнення власного «Я» (Ж. Лакан, Р. Мей).

Важливим є питання і про встановлення функціональних систем групового спілкування, які становлять нейрофізіологічну основу етапного переходу до соціальної поведінки, починаючи з пренатальних чинників людської інтерсуб'єктивності як первинного підґрунтя Я-концепції. Зазначимо, що в пренатальному просторі та зв'язку йдеться про есенційне відображення вже народженого життя, у якому зароджується первинно потреба, авторинно – підґрунтя (або матриця) інтерперсонального зв'язку.

Аналізуючи динаміку передумов формування Я-концепції на ранньому постнатальному етапі, ми передбачаємо, що у векторі стосунків утворюється інтерперсональний зв'язок на основі інтраутерної присутності матері, який переходить на наступний етап постнатальних стосунків, де формування прив'язаності спричиняє інтеріоризацію стосункових диспозицій та інтроєктний простір індивіда, які своєю чергою формують його комунікативний прижиттєвий вектор. На наступних етапах розвитку есенційний симбіоз, а також вдала сепарація надають новий поштовх у розвитку більш зрілих структур, що ставитимуть передумови формування Я-концепції. Наступна фаза розвитку полягає в постанальному контексті стосунків та формуванні постнатальної самої.

Виходячи з цієї парадигми, ми спробували змоделювати динаміку формування Я-концепції в онтогенетичному ключі, де всі процеси запускаються із зачаттям, пренатальним перебігом, народженням дитини і розвиваються постадієво квантовими скачками (де кожна попередня стадія є підґрунтям для формування подаль-

шої), включаючи формування пренатальної та постнатальної самостей, далі Я-ідентичності і на завершення Я-концепції як найбільш зрілої багатосферної структури, яка включає інтеріоризовану соціальну сферу, інформаційно-процесійну сферу, мотиваційну сферу, та сфери самосвідомості й установок, які формуються на перетині інтрапсихічного та інтерперсонального просторів.

Обґрунтовано те, що якість ранньої прив'язаності між мамою та немовлям, задоволення базових дитячих его-потреб у дзеркалізації, ідеалізації (впевненості у всемогутності матері) та альтер-его (відчуття схожості з матір'ю) творить основу для формування первинного Я-образу та ядрової ідентичності, а в подальшому Я-концепції (їх недотримання спричиняє порушенню психічної інтеграції [9; 14; 15; 17]).

У подальшому нами було проаналізовано співвідношення соціальної та особистісної ідентичності в контексті формування Я-концепції, її розвиток у часопросторовому вимірі, а відтак підсумовано, що ідентичність можна охарактеризувати як психічне осердя Я-концепції, яке забезпечує інтеграцію особистості. Феноменологічно вона виявляється найрізноманітнішими способами: через базове самовідчуття і світовідчуття людини, її свідомі самоозначення, манеру самопрезентації, вибір соціальних ролей і особливості їх програвання, накреслення життєвих перспектив, цінності та світогляд, типові патерни вирішення проблем. Динаміка ідентифікаційних та Я-концептуальних структур полягає в постійних ідентифікаціях людини з об'єктами зовнішнього світу, які відповідають її глибинному психічному життю. Вона у своєму генезі еволюціонує від ранніх неусвідомлених довербальних відчуттєвих до вищих раціональних диференційованих соціокультурних форм.

Професійну ж Я-концепцію психолога-практика, визначено як рефлексивну експлуатацію змістів та можливостей особистісної Я-концепції в терапевтичному стосунку з клієнтом. Йдеться про здатність забезпечити диференційований емоційно-поведінковий відгук на різних онтогенетичних рівнях зв'язку в залежності від регресії та точки фіксації клієнта, починаючи з пренатального зв'язку, включаючи бондінг та ранній інтерактивний досвід діади, закарбований у репрезентаціях Селф та об'єкта тощо. На основі цього запропоновано континуально-ієрархічну модель структури професійної Я-концепції практичного психолога, котру розглядають як макросистему, що складається з різнорівневих підсистем,

які мають специфічні характеристики. Виділено формально-динамічний, змістовно-особистісний, соціально-імперативний рівні (таб.1).

Таблиця 1

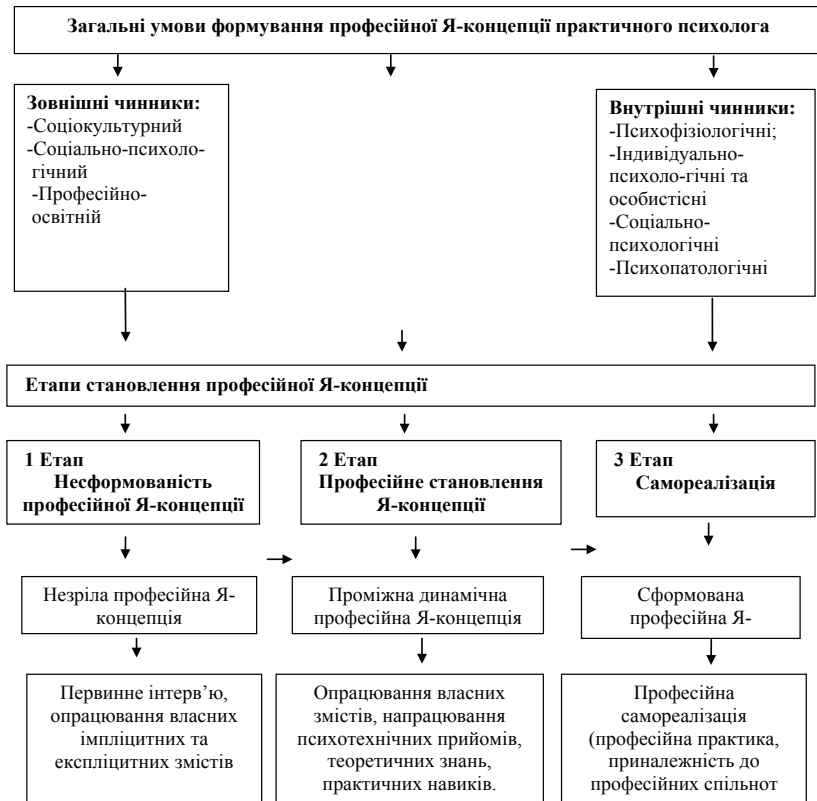
Модель континуально-ієрархічної структури професійної Я-концепції практичного психолога

№	Рівні професійної Я-концепції практичного психолога	Характеристика компонентів професійної Я-концепції практичного психолога
1.	<p>Змістовно-особистісний рівень: предметно-змістові та смислові психологічні структури; потреби, потяги, бажання, прагнення; система цінностей, ідеалів, вищих потреб, переконань, настанов, інтересів, способів та програм поведінки тощо, котрі детерміновані особливостями спрямованості особистості (стійка система мотивів); система самоконтролю.</p>	<p>Спрямованість Я-концепції: сімейно-батьківська; соціально-рольова; професійна; рефлексивна.</p>
2.	<p>Формально-динамічний рівень містить: сукупність усіх властивостей, ознак, котрі відображають: динаміку, перебіг психічних явищ; силу внутрішніх тенденцій індивіда до діяльності практичного психолога, що виявляються в енергійності і різноманітності дій; індивідуальні властивості конституційного характеру. А. Якісні характеристики – модальнісні особливості Я-концепції. Б. Формально-динамічні, що відображають форму та динаміку Я-концепції.</p>	<p>– Емоційний компонент – Когнітивний компонент – Поведінковий компонент – Ціннісно-духовний компонент</p> <p>– Стійкість Я-концепції – Гнучкість у зміні Я-концепції – Широта пошуку Я-концепції – Безперервність Я-концепції – Активність у побудові Я-концепції</p>

3.	<p>Соціально-імперативний рівень: клас характеристик, спричинений: включенням практичного психолога у різноманітні професійні, суспільні, соціальні зв'язки; вплив реального соціального та освіт- ного середовища, соціальних норм, культурних традицій; клас характеристик: котрі відображають наявні уявлення особистості практичного психолога про суспільство, мораль, етику, куль- туру, норми поведінки, знання тощо; система самоконтролю.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Рефлексивний компо- нент – Мотиваційний ком- понент – Самоідентифікацій- ний компонент – Інтроспективний компонент – Компонент інтернали- зації професійних знань і навиків
----	--	---

Звідси принципова двовимірність професійного становлення психолога-практика через нерозривне складне поєднання особистісного та професійного розвитку та самоідентифікації. Провідним психолого-педагогічним інструментом для формування професійної Я-концепції психолога є реалізація діалогічного підходу в рамках самопізнання з наступною і поступовою професійною рефлексією. Це виходить із того, що передумовою (пере)формування Я-концепції є пошук зв'язків, наявність іншого та взаємодії з ним як фактору виникнення власного Я. Звідси необхідність власного клієнтського досвіду майбутнього психолога-терапевта (Рис.1).

Таким чином, у подальшому запропонована нами освітня модель ґрунтується на поділі практичної психологічної освіти на первинно практичну, яка включає психотерапевтичне опрацювання власного життєвого досвіду, та вторинну теоретичну, що містить засвоєння спеціально-психологічної теорії з опорою на здобуту рефлексій особистих переживань. Опрацювання та теоретична рефлексія повинна стосуватися змістів Я-концепції на всій онтогенетичній осі та в 4 площинах: когнітивній, емоційно-оцінковій, ціннісно-духовній та поведінковій (вчинкові-креативній). Насамперед ідеться про психокорекційно-психотерапевтичне опрацювання психологом власних особистісних дефіцитів (дефіцитарні прояви Я-концепції, зумовлені інтерналізацією негативного досвіду стосунків і суб'єктивним конструюванням їх травматичного значення, які свого часу деформували особистісний розвиток шляхом патопсихологічних гіперкомпенсацій) [3; 8; 16; 18].

Рис. 1. Теоретична модель формування професійної Я-концепції практичного психолога

Висновки. Виходячи з вказаної моделі, нами було побудовано освітній навчальний проект із психодинамічної інтегративної дитячо-юнацької психотерапії, у якому за допомогою регресивних психотехнік отримується можливість майбутнім фахівцям із дитячо-юнацької психокорекції та психотерапії опрацювати власні дефіцити (патогенні утворення) будь-якої стадії формування Я-концепції на рівні онтогенезу та отримати наявні кожній фазі приховані ресурси, що дає можливість гармонізації Я-концепції на особистісному рівні, напрацювання професійного досвіду та його інтеріоризації, що відображається на формуванні професій-

ної Я-концепції. Цей навчальний проект упроваджений у вітчизняний науково-практичний навчальний простір підяклицьової безперервної професійної освіти вже понад 15 років. Освіту здобуло вже чимало професійних дитячих психотерапевтів в Україні та за кордоном. Програма постійно вдосконалюється та набуває нових барв у контексті суспільних та особистісних потреб.

Література:

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс ; [пер. с англ.] – М. : Прогресс, 1986. – 421 с.
2. Бернс Р. Я-концепция и Я-образы / Р. Бернс // Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия. – Самара : Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2006. – С. 133-211.
3. Гуменюк О. Є. Я-концепція у пліні соціального довкілля / О. Є. Гуменюк // Психологія і суспільство. – 2004. – № 2. – С. 125-143.
4. Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції : Навчальний посібник. / О. Є. Гуменюк – Тернопіль : Економічна думка, 2004. – 310 с.
5. Джемс У. Личность / У. Джемс // Психология самосознания. Хрестоматия. – Самара : Издательский дом «БАХРАХ-М», 2003. – 672 с.
6. Католик Г. В. Пренатально-орієнтована психотерапія : перспективи розвитку / Г. В. Католик // Тези звітної наукової конференції філософського факультету. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – С. 145-150.
7. Католик Г. В. Ідентичність у контексті пре-постнатальних стосунків / Католик Г. В. // Матеріали науково-практичної конференції «Глобалізація та ідентичність», К., 2010. – С. 11-16.
8. Католик Г. В. Структурна інтегративні трьохвимірна модель післядипломної підготовки / Г. В. Католик // Тези звітної наукової конференції філософського факультету ; відп. за вип. проф. В. Мельник. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – Вип. 8. – С. 208-211.
9. Католик Г. В. Ідентичність в контексті ранніх стосунків / Г. В. Католик. – Львів : Тези звітної наукової конференції філософського факультету, 2011 – С. 170-174.
10. Католик Г. В. Дитяча та юнацька психотерапія : теорія та практика в сучасних наукових дослідженнях / Г. В. Католик. – Львів : Видавництво «Астролябія», 2012. – 311 с.
11. Католик Г. В. Психологія формування професійної Я-концепції практичного психолога / Монографія докт. Дисертації / Г. В. Католик. – Львів : Видавництво ЛНУ імені Івана Франка, 2013 – 405 с.
12. Кон И. С. Открытие «Я» / И. С. Кон – М., 1978. – 367 с.
13. Максименко С. Д. Генезис существования личности / С. Д. Максименко – К. : Издательство ООО «КММ», 2006. – 240 с.

14. Halyna Katolyk. Analise des Zustands der Kindheit und Jugendschaft in der Ukraine / Material des Weltkongress fuer Psychotherapie, Wien, 2002 – S.178–181.

15. Halyna Katolyk. Die volkstumlichen Mythen als ein psychologischen Faktor der Identifikation des Ukrainuschen Jugends / Material des Weltkongress fuer Psychotherapie, – Wien, 2002. – S. 241-146.

16. Halyna Katolyk, Olena Stepa. The Motional Strategies of A Person//InternationalJornal for Psychotherapy, Jornal Volum 14, N2, 2010. – S. 32-38.

17. Halyna Katolyk, Olga Shyshak. Early pregnancy loss due to maternal sdentification process// Binnebesel J., Formella Z. Expererencing a suffering vol.2. Roma-Lodz, 2012. – S. 75-98.

18. Halyna Katolyk. Globalizacja i naród: psyhoterapevatychnyy widok własnej koncepcji współczesnej. Europejczyk tworca cywilizacji rozwoju I postepu. Wydawnictwo Polskeigo Towarzystwa Uniwersalizmu, Warszawa, 2014 rok.